

MÜƏSSİSƏNİN GƏLİR VƏ XƏRCLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

¹Fazil Cəmil oğlu Kərimov, ²Adil Rasim oğlu Allahyarov, ³Vüsal Qəfər oğlu Tağıyev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Gəncə Şah İsmayıl Xətai 103

¹fazilkerimov54@mail.ru, ²allahyarovadil@gmail.com, ³vusaltagiye374@gmail.com

Xülasə. Müəssisədə gəlirlərin və xərclərinin uçotunun təkmilləşdirilməsi yönündə müasir zamanın tələblərinə uyğun olaraq bir sıra işlər aparılır. Keçmiş sözü gedən metodların zamanla öz funksiyasını yerinə yetirə bilməməsi, aktuallığını itirməsi, dünyada yeni anlayışların və yeni fenomenlərin yaranması da yeni növ uçot prosedurlarının yaranmasına və inkişafına öz təsirini göstərməkdədir. Bu zaman müəssisənin fəaliyyət sahəsindən, istehsal etdiyi məhsullardan və ya xidmət növlərindən asılı olaraq hər bir müəssisəyə görə spesifik fərqliliklər də nəzərə çarpır.

Xərclərin öyrənilməsinə nəzər yetirdikdə isə aparılmış intensiv araşdırmalardan savayı, müəssisələrin xərclərinin uçotu zamanı xüsusi olaraq xarakteristikaların qeyd olunmaması, uçotun analitik xüsusiyyətləri və sözü gedən uçotun operativliyinin yüksəldilməsi istiqamətinin zəif araşdırılması onun müasir dövrdə inkişafı yönündə öyrənilməsini aktual edir.

Açar sözlər: gəlir, xərclər, müəssisə, inkişaf, istiqamətlər

Bazar iqtisadi münasibətlərinin tələbinə uyğun istehsal və xidmət prosesinin uçotu və təhlili elə təşkil edilməlidir ki, istənilən anda həmin sahələrdə baş verən proseslər haqqında dəqiq informasiya əldə etmək mümkün olsun. Ona görə də Azərbaycan iqtisadiyyatında uçot, təhlil və nəzərət mexanizmini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaqla onların tətbiqini sürətləndirmək və onu inkişaf etmiş dünya ölkələri səviyyəsinə çatdırmaq lazımdır. Azərbaycan Respublikasında formalaşmış əlverişli iqtisadi mühit dünyanın inkişaf etmiş bir çox ölkələrinin sahibkarlarının iqtisadiyyatımıza böyük həcmdə investisiya qoymağa marağını artırmışdır. Belə bir şəraitdə əsas məsələ istehsal proseslərinə operativ nəzərətin həyata keçirilməsi, idarəetmə uçotu və təhlilinin tətbiqi metodologiyasının işlənilib hazırlanmasıdır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələrdə idarəetmənin yeni konsepsiyası-idarəetmə uçotunun tətbiqi, onun quruluşuna və funksiyasına yeni baxış tələb edir. Bu tələbat mühasibat uçotunun bir hissəsi hesab edilən idarəetmə uçotunun, dünyanın inkişaf etmiş ölkələri səviyyəsində qurulması, uçot və hesabatın milli və beynəlxalq standartlara uyğun tətbiq edilməsini çox vacib bir elm sahəsi kimi inkişaf etdirmək zərurətini qarşıya qoyur.

Məsrəflərin iqtisadi elementlərinə görə təsnifləşdirilməsi ayrı-ayrı məhsul növlərinin maya dəyərini kalkulyasiyasında məsrəflərin yalnız iqtisadi elementlər üzrə təsnifatı məqsədəuyğun olmadığından ASK-nın tələbatına cavab vermir. Tədqiqat nəticəsində müəyyən etdik ki, idarəetmə uçotunun köməyi ilə məsrəflərin əmələ gəlmə mənbəyinə nəzarəti həyata keçirmək üçün hər bir məhsulun maya dəyəri dəqiqləşdirilməlidir. ASK-nın müəssisələrində xərclərin uçotunun və məhsulun maya dəyərini kalkulyasiyasının vəziyyətinin öyrənilməsi göstərir ki, hələ də kalkulyasiya

maddələrində eynilik yoxdur. Ona görə də yaxşı olar ki, analitik uçotda, plan və hesabat kalkulyasiyasında, eyni məzmunu malik olan iqtisadi cəhətdən əsaslandırılan xərc maddələrinin nomenklaturasını işləyib hazırlamaq məqsədəuyğun olar. Beləliklə, xərclərin təsnifatı, onların təhlili, istehsal prosesində dəyişməsi, məhsulun maya dəyərini aşağı salınmasına nəzarət sistemi kimi baxılması qənaitinə gəlmişdir. Dissertasiya işində gəlirlərin təsnifatı və onun məhsulun maya dəyərinə təsiri məsələsi geniş tədqiq edilmiş, idarəetmə uçotu sisteminin təsnifatı və xərclərin qiymətləndirilməsi metodunu, məhsulun maya dəyərini, müəssisənin iqtisadi həyatında mühüm rolunu müəyyənləşdirilmişdir. Ona görə də xərcləri qiymətləndirməklə yanaşı, onun iqtisadi təbiətini öyrənmək və məhsulun maya dəyərinə daxil edilməsi, elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır. Azərbaycanda hələ də idarəetmə uçotu tam formalaşmamışdır.

Gəlirlər müəssisə aktivlərinin əldə olunması zamanı müəssisənin iqtisadi fayda əldə etməsidir. Sahibkarların müəssisə fəaliyyətində əsas məqsədi gəlir (mənfəət) əldə etməkdir. Gəlirlər mahiyyət etibarilə aktivlərin artmasına və öhdəliklərin azalmasına birbaşa təsir edir. Bu zaman kapitalın artımı baş verir və bu artımın mülkiyyətçilərin paylarına heç bir təsiri yoxdur. Müəssisənin əsas gəlir mənbəsi məhsul və xidmət satışından gəlirlərdir. Lakin bununla yanaşı valyuta mübadiləsi, icarə, və s. bunun kimi sahələr də gəlir mənbəsi hesab edilir. Gəlirlər özlüyündə adi fəaliyyətdən əldə olunan gəlirlərə və sair gəlirlərə bölünməkdədirlər.

Gəlir əməliyyatları hesablama metodunun tətbiqi zamanı nağd daxil olan gəlirlərə və hesablanmış gəlirlərə bölünür.

Nağd daxil olan gəlir əməliyyatının qeydiyyatı mahiyyət etibarilə mal və xidmətin təqdimat ilə ödənişin üst-üstə düşməsi zamanı olan əməliyyatlar hesab olunur.

Gəlirlərə aid olunan məsələlərdən biri də onların keyfiyyətidir. Gəlirlərin keyfiyyəti, onun həqiqi, real və normal iqtisadi fəaliyyətinin nəticəsi ilə müəyyən edilir. Əgər gəlirlər iqtisadi artım, optimal xərclər, səmərəli təsərrüfatçılıq nəticəsində yaranmışdırsa, onda həmin gəlirlər keyfiyyətli hesab olunur. Lakin əgər gəlirlər qiymətlərin əsassız səbəblərdən artırılması, müqavilə şərtlərində xətalara yol verilməsi və s. neqativ hallar nəticəsində əldə edilirsə, onlar əsassız və keyfiyyətsiz gəlirlər adlandırılır.

Gəlirlərdən danışıldığı zaman diqqət yetiriləcək anlayışlardan biri də gəlirlərin kapitallaşmasıdır. Gəlirlərin kapitallaşması gəlirin hamısının və yaxud bir hissəsinin kapitalla çevrilməsidir.

Risk portfelini nəzərə almadan cari mənfəəti maksimuma çatdırmaq əsas götürüldüyü zaman gəlirlər portfeli anlayışı meydana çıxır. Bu metod perspektiv inkişaf, investisiya baxımından əlverişli yanaşma hesab edilmir. Görüldüyü kimi gəlirlərin öyrənilməsi zamanı onun predmetini yuxarıda göstərilən məsələlərin öyrənilməsi təşkil edir.

Xərclər isə gəlirlərin tam tərsi olaraq müəssisədən aktivlərin axını nəticəsində iqtisadi mənfəətin azalmasıdır. İqtisadi mahiyyətinə görə xərclər material, əmək və pul xərclərinə bölünürlər. Material xərcləri müəssisə, və ya təşkilatın maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin lazımı resurslarla təmin olunması zamanı yaranır. Özlüyündə bu xərclər xammalın dəyərini, əsas və köməkçi materialları, yanacaq, enerji və s.-ni cəmləşdirmişdir.

Gəlirlər aktivlərin artması və öhdəliklərin azalması ilə bağlı iqtisadi səmərənin artımının baş verdiyi və bu artımın etibarlı səviyyədə qiymətləndirilməsinə imkanın mövcud olduğu hallarda tanınır.

Xərclər isə aktivlərin azalması və öhdəliklərin artması ilə bağlı iqtisadi səmərənin azalmasının baş verdiyi və bu azalmanın etibarlı səviyyədə qiymətləndirilməsinə imkanın mövcud olduğu hallarda tanınır. Əksər halda, xərclərin və gəlirlərin ayrı-ayrı maddələri birbaşa əlaqəli olur. Buna görə də,

müvafiqlik (əlaqələndirmə) konsepsiyasına əsaslanaraq xərclər və gəlirlər eyni vaxtda tanınmalıdır. Xərclərin gəlirlər ilə birbaşa əlaqələndirilməsi mümkün olmadığı hallarda, onlar müvafiq hesabat dövrləri arasında sistemativ və ardıcıl olaraq bölüşdürülür. Bölüşdürülmə üsulu gələcək iqtisadi səmərənin baş verməsi gözlənilən dövrlər üzrə xərclərin tanınmasını təmin etməlidir. Məsrəflər gələcək iqtisadi səmərənin əmələ gəlməsinə səbəb olmadıqda, habelə onlara aid edilən gələcək iqtisadi səmərələr mühasibat balansında aktivin tanınma meyarlarına uyğun gəlmədikdə və ya bu meyarlara artıq cavab vermədikdə, bu məsrəflər "Mənfəət və zərər" haqqında hesabatda xərc kimi dərhal tanınır. Həmçinin, öhdəlik müvafiq aktiv tanınmadan yarandıqda xərc "Mənfəət və zərər" haqqında hesabatda tanınır.

Müasir dövrün tələbatı, istehsal prosesinə sərf edilən xərclərin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılması, onun xərc maddələri üzrə təhlilinin aparılması və hər bir xərcin sahibkara hansı səmərəni verə biləcək nəticəsinin təhlil edilməsi və sahibkarlara çatdırılması çox önəmli məsələlərdən hesab edilir. Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün informasiyanın nə dərəcədə əhəmiyyətli olması onun büdcələşməsi prosesinin təşkilinə nəzarətin artırılmasına, idarəetmənin planlaşdırılmasına, proqnozlaşdırılmasına və plan-analitik informasiyanın həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Beləliklə, istənilən sahibkarlıq fəaliyyəti istənilən vaxtda iki: informasiya və təşkilat əlamətinə görə fərqlənə bilər. Bundan başqa: müəssisənin fəaliyyət göstərən fəaliyyətlərində, həm informasiya baxımından onun coğrafi dairəsinə görə (informasiyanın toplanması), təşkilatı baxımından isə mənfəət mərkəzi və investisiya fəaliyyətinə görə müxtəlif əlaqələrdə ola bilər.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bölmələrin təşkilati aspekti: maliyyə məsuliyyətinin bölüşdürülmə mexanizminin hazırlanması və təşkilati qaydada həyata keçirildiyi anda sahibkarlıq fəaliyyətinin tətbiqinə imkan verə bilər.

Gəlirin qiymətləndirilməsi gələcək hadisələrdən asılı olan müxtəlif qeyri - müəyyənliklərin təsirinə məruz qalır. Hadisələr baş verdikcə və qeyri - müəyyənliklər aradan qaldırıldıqda çox vaxt gəlirin qiymətləndirilməsinə yenidən baxmaq lazım gəlir. Buna görə də podrat müqaviləsi üzrə gəlirin məbləği bir hesabat dövründən digərinə keçdikcə arta və ya azala bilər.

Xərclər müqavilə üzrə nəzərdə tutulmayan təsadüfi gəlir hesabına azaldıla bilər. Müxtəlif müqavilələr üzrə maliyyə hesabatlarına daxil edilmək üçün yekun nəticə çıxarılmayana qədər mənfəət və zərərlərin məqbulu (zaçot) aparılmır. Müqavilələrin maliyyə hesabatlarına təsiri onun gələcək nəticələrinin qiymətləndirilməsindən asılıdır.

Müqavilənin nəticələri etibarlı surətdə qiymətləndirilə bildikdə, bu müqavilə üzrə gəlir və xərc, hesabat dövrünə yerinə yetirilən işlərin başa çatdırılma dərəcəsinə uyğun gəlir və xərc kimi tanınmalıdır.

Əgər müqavilə üzrə ümumi xərclərin ümumi gəlirdən çox olması ilə bağlı əminlik varsa, gözlənilən zərər dərhal tanınmalıdır. Zərər elə müqavilələr üzrə tanınmalıdır ki, bu müqavilələr üzrə hələ işlər başlamamışdır. İqtisadi böhran vaxtlarında şirkətlər ixtisaslaşmış kadrlarını itirməmək üçün bəzən zərərli müqavilələr bağlayırlar.

Uçotu elə aparmaq lazımdır ki, dövr ərzində yaranan gəlir və xərclər tanınsın. Bunun üçün ilin sonunda müqaviləyə aid ediləcək yekun məbləğlər hesablanır. Axtarılan kəmiyyət bu yekun məbləğlərlə əvvəlki hesabat dövrlərində tanınmış gəlir/xərc arasındakı fərq kimi hesablanır.

Gəlir və xərclərin tanınması çox vaxt yerinə yetirilmə faizi metodu adlandırılır. Müqavilə üzrə gəlirlər, bu başa çatdırılma mərhələsinə nail olmaq üçün çəkilən xərclərə uyğun qoyulur və bundan da asılı olaraq hesabatda yerinə yetirilmiş işlərə uyğun gəlir, xərc və mənfəət təqdim edilir. Bu metod

müqavilə üzrə işlərin irəliləyişi haqqında və dövr ərzində fəaliyyətin nəticələri haqqında faydalı məlumat verir.

Xərclərin proseslər üzrə uçotu idarəetmə uçotunda, xərclərin uçotu və analizində əsas yerlərdən birini tutur. Bu zaman xərclərin hesablanması daha obyektiv şəkildə öyrənilir.

Xərclərin uçotu metodu istər teoriyaçılar, istərsə də praktikaçılar arasında hər zaman böyük fikir ayrılıqlarına səbəb olmuşdur.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bəzi iqtisadçılar bu metoddan imtinanın tərəfdarı idilər. Onların fikrincə bazar şəraitində qiymətin sünni tənzimlənməsi doğru hal deyil və bazar şəraitində qiymət özü-özünü tənzimləmə bacarığına malik olmalıdır. Lakin buna baxmayaraq bir sıra təsərrüfat müəssisələri hələ də bu üsuldən istifadə etməkdədirlər. Bunun təbii ki, bir sıra səbəbləri mövcuddur.

Müəssisə və təşkilatlarda baş verən hesablaşmalar, kredit münasibətləri pul ölçüsünün köməyi ilə həyata keçirilir. Bu zaman istehsal edilən məhsulun həcmi, məhsulun maya dəyəri, mənfəət və rentabellilik və tədavül xərcləri hesablanıb müəyyən edilir.

Xərclərin proses dəyərinin hesablanması zamanı dolayı xərclər son nəticə olaraq daha obyektiv bölüşdürülmə imkanına malikdir. Yenidən hesablanılmanın səbəb-nəticə əlaqəsi müəssisələrin şöbələrinin tərkib hissələrinin xərclərinin bölüşdürülməsinə də kömək edir.

Müasir zamanda bir çox müəssisələr funksional bölmələrə ayrılan ənənəvi metoddan proseslər üzrə uçot metodlarına müraciət edirlər. Çünki proseslər üzrə uçot metodunun əsasında arasıkəsilməz hadisə və funksiyaların qarşılıqlı əlaqəsi qismində çıxış edən idarəetmə konsepsiyası durur. Sözü gedən metod ənənəvi metoddan daha fərqli uçot metodları və xərclərin idarəedilməsi prinsiplərini cəmləşdirib.

Müəssisə təzyiq altında tökmə texnologiyasından istifadə edərək asan əridilə bilən təkər istehsal edir. Bazarın tətqiqi göstərdi ki, bu müəssisə gələcəkdə satışın nəzərə çarpacaq qədər artması perspektivinə malik deyil. Onun üçün də göstəricilərin yaxşılaşdırılması məqsədilə, müəssisə daxilində olan problemlərə nəzər yetirməlidir.

2012-2014-cü illərdə müəssisədə əsas problem istehsalda çəkilən yüksək xərclərdir. Xərclərin təhlili göstərdi ki, onların strukturunda əsas hissə dəyişən xərclərə düşür. Bununla bərabər dəyişən xərclərin tərkibində əsas yeri müəssisənin əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilmədiyi xammala çəkilən xərclər tutur. Əgər tərkibdən təhlil olunan xammala (ərintiyə) çəkilən xərclər çıxılsa, onda görünür ki, dəyişən və daimi xərclərin payı demək olar ki, eyniləşir. Daimi xərclərin sonrakı təhlili göstərdi ki, daimi xərclərin 25%-ini tullantı suları və ətraf əlamə dəymiş ziyana görə ödənilmiş cərimələrlə bağlı xərclər təşkil edir.

Sözü gedən bu bənd böyük əhəmiyyət kəsb etdiyindən, onun azaldılması barədə bir sıra tədbirlər görülməlidir. Bunun nəticəsində çirkli suların təmizlənməsiylə bağlı əlavə proseslər daxil edilməlidir. Bu prosesin üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, istehsalatdan daxil olan çirkli sular dəyişikliyə məruz qalaraq təmizlənəcək və geri qayıdacaq. Bu yolla da itkisiz ekoloji təmiz istehsalat yaranmış olur. Əlavə artırılmış prosesin xərcləri artıracağını isbat etmək üçün onun dəyərini hesablamaq lazımdır.

Proses yavaşmasına əsasən xərcləri hesablamaqdan əvvəl ilk öncə müəssisənin proses modelini işləyib hazırlamaq lazımdır. Burada idarəetmə proseslərinə maliyyənin idarəedilməsi, keyfiyyətin idarəedilməsi, projektlərin idarə olunması, strateji idarəetmə, texnologiyanın inkişafı daxildir. Əsas proseslərə marketinq, planlaşdırma, istehsalat, logistika daxildir. Köməkçi proseslərə isə press-forma istehsalı, avadanlığın istehsalı, suyun təmizlənməsi, müəssisənin təhlükəsizliyi baxımından təmin olunması, cəmiyyətlə əlaqələrin idarə olunması, ekologiyanın idarə olunması, işçilərin idarəedilməsi daxildir.

Sadə xərclər bir ünsürdən ibarət olur və onlar istehsal fəhlələrinin əmək haqqı, əsas material, yanacaq, elektrik enerjisi və.s məsrəflərə daxil edilir. Kompleks xərclər öz məzmununa görə bir neçə ünsürdən ibarətdir. Belə xərclərə ümumistehsal və ümumtəsərrüfat xərcləri aid edilir.

Mühasibat uçotu obyektlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılmış qaydada qiymətləndirilməsi və kolkulyasiya edilməsi təsərrüfat vəsaitlərinin və onların əmələ gəlmə mənbələrinin, uçot və hesabatda düzgün əks etdirilməsini təmin edir. Hesablarda təsərrüfat vəsaitinin və onların əmələ gəlmə mənbələrinin dəyişməsi və təsərrüfat proseslərinin nəticələrinin haqqında məlumat toplanır. Müəssisə və təşkilatda plan və tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək üçün mühasibat uçotunda kompleks istifadə olunan balans və hesabat bilavasitə mühasibat uçotunda kompleks hesablardan istifadə edilir. Bu kompleks hesabların sistemləşdirilmiş hesabı siyahısı planı adlanır.

Hesablar planında yalnız sintetik hesablar deyil, eyni zamanda onların tərkibinə daxildən subhesablarda əks etdirilir.

Hesablar planından istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə hər bir hesaba şifrə verilir.

Mühasibat yazılışları zamanı hesabın adı əvəzinə onun şifrəsi göstərilir. Bu da həm uçotu, həm də onun avtomatlaşdırılmasını asanlaşdırır. Hesablar planının sonunda balans arxası, həm də onun avtomatlaşdırılmasını asanlaşdırır. Hesablar planının sonunda balans arxası hesabların siyahısı da verilir. Hesablar planın əlavə olaraq onun tətbiqinə dair təlimat hazırlanmır. Həmin təlimatda hər bir hesabın təyinatı, məzmunu xarakterizə etməklə onun başqa hesablarla müxabirləşməsi də göstərilir. Hesablar planı və ona əlavə olan təlimat mühasibatlıq tərəfindən hansı göstəricilərin alınmasını və bu göstəricilərin alınması qaydasını müəyyən edir.

ƏDƏBİYYAT

1. "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası 29 iyun 2004-cü il tarixli Qanunu, Bakı -2005;
2. Nazirlər Kabinetinin "Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına keçmək məqsədilə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının 2003- 2007-ci illərdə hazırlanması və tətbiqi üzrə proqramı" - 20 fevral 2003-cü il tarixli 29 sayılı qərar;
3. 6 N-li "Gəlirlər" üzrə komməriya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartı;
4. "Gəlir" adlı 18 №-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı;
5. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının statistik göstəriciləri. Bakı 2010-ci il
6. Azərbaycan Respublikasının 2007-2009-ci illər Dövlət büdcəsinin icrası haqqında hesabatlar
7. Komməriya təşkilatları üçün MMUS-un konseptual əsasları-2007;
8. Müəssisələrin mühasibat uçotunun hesablar planı və onun tətbiqinə dair təlimat - Tərəqqi MMC -2003;
9. Ciddi hesabat blanklarının tətbiqi və uçotunun aparılması qaydaları- Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi - 2—7
10. "Maliyyə və uçot" jurnalı 2014-cü il 1 N-li nəşr - "Xərclərin uçotunun əhənəvi və funksional metodlarının müqayisəli xarakteristikası" S.M. Səbzəliyev, V.M. Quliyev, G.M. Zeynalova
11. S.M. Səbzəliye, R.Ş. Hacıyev - "Auditin əsasları" - dərslük -2003;
12. Бухгалтерский учет - учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности "Бухгалт. учет, анализ и аудит" - под ред. П. С. Безруких; - Москва – 2004
13. Бухгалтерский учет - Учебник для студентов техникумов и колледжей железнодорожного транспорта - А.П. Красов и др.; Под ред. А.П. Красова - Москва- 2006;

№ 2/2024

səh.78-83

14. "Разработка методики расчета затрат на процесс" - Гуреева Е.А.
15. Бухгалтерский учет в бюджетных учреждениях учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности "Бухгалтерский учет, анализ и аудит" - Е. А. Мизиковский, Т. С. Маслова; рец. А. Д. Ларионов, Н. П. Любушин - Москва - 2009;
16. Экономика и бухгалтерский учет в бюджетных учреждениях - учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности "Бухгалтерский учет, анализ и аудит" - Н. Н. Ломовцева - Москва - 2014;
17. Бухгалтерский учет - учебник - авт. И. И. Бочкарева и др.; под. ред. Я. В. Соколова. - Москва - 2004;

УДК 311.01

Основные направления повышения доходов и расходов предприятия

Каримов Ф.Дж., Аллахьяров А. Р., Тагиев В. Г.

Резюме. На предприятии проводится ряд работ в соответствии с требованиями современности по совершенствованию учета доходов и расходов. Неспособность ранее упомянутых методов выполнять свою функцию с течением времени, утрата их актуальности, появление в мире новых понятий и новых явлений также оказывают влияние на создание и развитие новых видов учетных процедур. В это время в зависимости от сферы деятельности предприятия, производимой им продукции или видов услуг для каждого предприятия заметны специфические различия.

Если посмотреть на изучение затрат, то кроме интенсивных исследований следует отметить тот факт, что характеристики конкретно не отмечаются при учете затрат предприятий, аналитические особенности учета и слабую изученность направления повышения оперативности затрат. Указанный учет делает его изучение в направлении его развития в современную эпоху актуальным.

Ключевые слова: доходы, расходы, предприятие, развитие, направления

UDC 311.01

Main directions of improving income and costs of the enterprise

Karimov F. J., Allahyarov A. R., Taghiyev V.G.

Summary. In the enterprise, a number of works are being carried out in accordance with the requirements of modern times in order to improve the accounting of income and expenses. The failure of the previously mentioned methods to fulfill their function over time, their loss of relevance, the emergence of new concepts and new phenomena in the world also have an impact on the creation and development of new types of accounting procedures. At this time, depending on the field of activity of the enterprise, the products it produces or the types of services, specific differences are noticeable for each enterprise.

If we look at the study of costs, apart from intensive research, the fact that the characteristics are not specifically noted during the accounting of the costs of enterprises, the analytical features of the accounting and the weak investigation of the direction of increasing the operativeness of the said accounting make its study in the direction of its development in the modern era relevant.

Keywords: income, expenses, enterprise, development, directions

Redaksiyaya daxilolma: 10.04.2024

Çapa qəbul olunma: 20.06.2024

